

פוסק, משורר וסופר: מאה שנים לפטירת רבה של חברון, חכם סלימאן מני



מערות המכפלה בחברון בתחילת שנות העשרים באדיבות נדב מן, ביתמונה, מאוסף יחיאל זהבי; האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית

# הרב הציוני של חברון

חכם סלימאן מנחם מני, מנהיגם של יהודי חברון בראשית המאה העשרים, היה דמות מיוחדת במינה של תלמיד-חכם משכיל והרפתקן, ששיתף פעולה עם המנהיגות הציונית והיה מקובל על יהודים וערבים כאחד / יורם אלמכיאס /

כְּנִשְׁרָ יַעִיר קָנוּ עַל גּוֹזְלָיו יְרֵחָף, פֶּרֶשׁ כְּנָפָיו יִקְרָהוּ, יִשְׁאַהוּ עַל אֲבָרְתוֹ" (דברים לב, יא)... יתפרש זה הפסוק על התשובה, ומבאר רחמנותו יתברך עלינו, שהוא כנשר יעיר קינו, שיקרא לפנינו לפני ביאת יום הנורא שובו בני שריבנים... כדי להעירנו לשוב בתשובה. ואם חס ושלום לא שב - "יפרוש כנפיו יקחהו", כמו שכתבו שהקב"ה מטמין עוונותיהם של ישראל תחת כנפיו למען ישובו אחר כך בעשרת ימי תשובה, ואז ישאהו, ישא ה' פניו, על אברתו (מתוך דרשות חכם סלימאן מנחם מני לימי התשובה).

חכם סלימאן מנחם מני כיהן כרבה של חברון באחת התקופות המכריעות לקהילת יהודי חברון בעת החדשה. הוא החל את כהונתו בשלהי התקופה העות'מאנית, בשנת 1905, והתמיד בה לאורך שנות מלחמת העולם הראשונה וראשית תקופת המנדט, למשך כעשרים שנה, עד פטירתו בי"ט אלול תרפ"ד, 1924. באותן שנים נחשף היישוב היהודי בחברון לתמורות הזמן, הושפע מהי רוח הלאומית המנשבת במרחב, ושאלף להיות מעורב ברעיון ובמעשה הציוני. מבחינה זו היה הרב מני האיש הנכון במקום הנכון, ודימותו עשויה לשמש מודל למנהיגות ארצי-ישראלית המייצגת מסורת עם מודרנה, עומק

תורני עם השכלה כללית רחבה, ילידיות מקומית עם פתיחות לעולם הגדול, תמימות וענווה של עובד ה' עם חריפות שכל וחדות מחשבה של עסקן ציבורי מפולפל. לעובדה שהרב מני, החכם באשי של חברון, היה חכם ספרדי, בן הארץ שגדל באטמוספירה ארצי-ישראלית חברונית, יש משמעות והשפעה על אישיותו הייחודית.

במידה רבה נרחקה דמותו של הרב סלימאן מנחם מני מרשימת הדמויות המשפיעות המוכרות ביישוב העברי בעת החדשה. האם משום שתקופת רבנותו בחברון עמדה בצל דמותו הכבירה והנערצת של אביו רבי אליהו מני, שכיהן כרבה של חברון במשך כארבעים שנה? אולי בגלל אופיו הצנוע, המתון והסבלני, שהעניק לו עשרים שנות כהונה שקטות יחסית, נטולות מחלוקות, בעיר שירעה בעבר תקופות של סערות חברתיות ופוליטיות? ואולי הכתיבה ההיסטורית מטבעה יודעת לעשות חסד עם דמויות מסוימות ועם אחרות לא, והרב מני הוא רק אחת מדמויות מופת רבות בדורות התקומה שלא זכו לצדק היסטורי? בשורות הבאות אבקש להסיר מעט את הלואה, ולהעלות קווים לדמותו.

## מעצרו בדמשק

חכם סלימאן (שלמה) מנחם מני נולד לאמו סמרה ולאביו חכם אליהו מני בשנת תרי" (1850) בעיר בגדד. בשנת תרט"ז (1856) עלתה המשפחה לארץ ישראל והתיישבה בירושלים, ובשנת תרי"ח (1858) עברה לחברון. את ראשית תורתו למד מפי אביו ומפי רבה של חברון דאן, חכם משה פרייה, שלימים הפך לחתונו, עם נישואיו לבתו ריינה. לצד לימודיו התורניים למד והתמחה סלימאן הצעיר בשפה הערבית על בוריה, להגיה ודקדוקיה, תוך חקירת תרבותם, אורחות חייהם ומנהגיהם של ערביי חברון - דבר שסייע לו רבות בהמשך דרכו, כמנהיג וכחכם באשי של חברון. כאוטודידקט מוכשר רכש השכלה כללית רחבה, התעמק בלימוד השפה העברית ודקדוקה, ונעזר ביריעת השפה הערבית ככלי עזר פרשני בספרות המקרא. הוא כתב מאמרים וסיפורים ציוריים מחיי תושבי חברון, ושירים בעברית ובערבית, שהלקם פורסמו בעיתונות.

סלימאן עמד לימין אביו רבי אליהו מני, רבה של חברון בשנים 1865-1899, וסייע לו בהנהגת יהודי העיר חברון. שנות בציר רת, מגפות ושאר מרעין בישין הביאו לגיי דול במספר העניים בחברון, ואילצו את הרב אליהו מני לצאת לערי מצרים ולהורו כדי לבקש את עזרתם של נדיבים יהודים להקל על בני עירו. בשנת תרל"ג (1873) יצא רבי אליהו מני לעיר בומביי שבהודו, שם פגש בגביר הידוע אלברט דוד ששון, ועשה עליו רושם רב. הגביר קירב אותו ושיגר בידיו סכומים נכבדים לטובת תושבי חברון. הייתה זו ראשיתה של ידידות רבת שנים בין שתי המשפחות, ששון ומני, שהייתה לה השפעה חשובה על התפתחות היישוב היהודי בחברון בתמיכת קהילות הודו.

בשנת תרל"ה (1875), כשהוא בן 25, יצא סלימאן מנחם לדמשק בשליחות אביו כדי לקדם את רכישת ארמות הכפר סאנאברא שליד חברון, אך היוזמה לא צלחה. העסק הסתבכה וייתכן שבגינה נאסר סלימאן

בהוראת המושל הטורקי, בעלילה כי שיחד מספר פקידים שסייעו לו בשליחותו. הוא ישב בכלא דמשק במשך שלוש שנים (1883-1880). זמן קצר לאחר שחרורו ושובו לעיר חברון, יצא שוב למסע שד"רות בפקודת אביו סלימאן מנחם מתגלה כאיש אמיץ והריפתקן. אף שכבר טעם את נחת זרועו של השלטון העות'מאני, הוא לא נרתע מלפעול ולשוטט ברחבי האימפריה. בין השאר הגיע לקהילות היהודיות בעזה, במצרים, באלג'יר ובתוניס, ובשנת תרמ"ח (1884) הגיע עד העיר כלכותא בהודו. במשך השנים ניסה כוחו בעסקים, עד שבשנת 1896 אחז במנהג אבותיו, שב לחברון והיה לרב ומורה הוראה. בשנת תרנ"ח (1898), כשהוא בן 48, עמד בראש ישיבת "מעשה ניסים" שייסד אביו.

בשנת תרנ"ט (1899) נפטר אביו, חכם אליהו מני. חכם רחמים יוסף פרנ"קו (החרי"ף) מונה לרבה של חברון, והחכם סלימאן מונה לראש אבות בית הדין. בשנים אלו התרחבה ביוזמתו ישיבת "מעשה ניסים", והוא הוציא לאור את חידושו "ההלכתיים של אביו, בספר "שיח יצחק". החרי"ף כיהן במשרת הרב כשנתיים וחצי, ועם מותו נתמנה הרב חיים חזקיהו מדיני, בעל "שדי חמד", לרבה של חברון למשך שלוש שנים. עם פטירתו של ה"שדי חמד"



הרב סלימאן מנחם מני מתוך ויקיפדיה

בשנת 1905, מונה חכם סלימאן מנחם מני לחכם באשי והחל לשמש רבה של חברון.

## תיווך בין החמולות

בשנים תר"ע-תרע"א (1910-1911), יצא שוב חכם סלימאן מני למסע תרומות עבור קהילת חברון, והגיע להודו, מצרים, תוניס, אלג'יר, תימן ומלטה. כמנהג השרד"ים היה מתארה אצל בני הקהילה ומתכבד לשאת דרשות בפני הקהל. מסע זה העצים את גדולתו בתורה ואת כוחו בפסיקה, והרחיב את קשריו עם הקהילות היהודיות בארץ ובתפוצות. עד מהרה הוא הפך כתובת עבורן לשאלות הלכתיות ולהתייעצויות בענייני קהילה והנהגה. בין השאר נפגש עם הגביר הבגדדי לבית ששון בבומביי, ועם הגביר התימני ג'נין מנחם משה, מהי עיר ע'ן. התרומות הנכבדות שקיבץ במיטעו סייעו לבניית הקומה הנוספת בבית המשך בעמ' 17 <<

ד"ר יורם אלמכיאס הוא ראש ההתמחות ללימודי ארץ ישראל במכללת אורות ישראל באלקנה, ומחבר הספר "ופנינו חברון: חברון והתנועה הציונית"



## הרב הציוני של חברון

« המשך מעמ' 8

עוינים. בתיווכו של הרב סלימאן מני, הסדר הושב על כנו.

### מיוזמי האזכרה להרצל

שנות כהונתו בחברון בתקופת השלטון הבריטי התאפיינו בהנהגה רבנית מתונה וסובלנית, פתיחות להשכלה רחבה, השקפה פיתוח מוסדות ושיטות חינוך מודרניות ומגוונות, ותמיכה בתנועה הציונית. לאורך עשרים שנות כהונתו פיתח קשרים מיוחדים עם רבני ועסקני היישוב העברי ועם הממסד הציוני במגוון תחומים – חינוך, כלכלה, הגנה ועוד. מקוצר היריעה נמנה כאן רק כמה דוגמאות:

כאשר היישוב העברי התארגן ב־1913 "לייסוד הסדרות א"י כללית", התפרסם כי "גם בחברון זו הענייה בחומר וברוח, יש לנו סניף שבראשו עומד החכם באשי הנאור הרב סלימאן מני, הירוע היטב להרבה מה־משתתפים" (עיתון "החרות", 23 בינואר 1913). דוגמה אחרת היא היוזמה להקים בחברון ועדה למגבית "סלע היישוב" עבור הוועד הלאומי, גם היא בתמיכת הרב מני (הארץ, 4 בדצמבר 1920). חכם סלימאן מני גילה תמיכה מפורשת בציונות והיה מיוזמי האזכרה השנתית להרצל בכ' בתמוז:

ביום השלישי כ' בתמוז נערכה פה אזכרה למנהיגנו ד"ר הרצל ז"ל, באולם הגדול של ביה"ח חסד לאברהם. נוכחו כל נכבדי העדה, הרב הישיש החכם באשי ח"ר סלימן מני, ערך תפילת השכבה... באותו מעמד ברכו את הוד מלכותו מלך בריטניה הגדולה ואת נציבנו סיר הרברט סמואל הי"ו ונאספו סכומי כסף לקופת הקרן הקיימת (דאר היום 16 ביולי 1920). במאורעות תרפ"א אסר השלטון הבריטי כמה צעירים יהודים שעמדו על כבודם והגנו על ביטחון התושבים. חכם סלימאן מני חתם, בראש רשימת ועד יהודי חברון, על קול מחאה לנציב העליון: "הננו מביעים בזה את אהדתנו הגמורה לשיטת ההגנה העצמית ורואים בה את האמצעי היחיד להצלת נפשותינו" (הארץ, 2 בדצמבר 1921).

יצירתו הספרותית לא נפלה מכישרונו ויכולותיו בזירה הציבורית. לצד פסיקה הלכתית, דרשות וחידושי תורה, הרב מני חיבר גם סיפורים ושירים כלליים. פסקיו וחידושו פורסמו בין השאר בכתב העת התורני "המא" סף" ובספר "מעשה אליהו", ודרשותיו פורסמו בספר "ממני פְּרָקֵי" (בהוצאת מכון ניר דוד). סיפוריו, שהתפרסמו בין השאר בעיתוניו של אליעזר בן־יהודה, "הצבי" ו"ההשקפה", עסקו בהווי הקהילה היהודית והערבית בחברון. תשעים ושניים משיריו שהתפרסמו עוסקים בנושאים שונים: רבנים ומשוררים יהודים במזרח, הגות ופילוסופיה, אהבה וטבע, חידות ושירי אהבת ציון, חלקם בסגנון השירה העברית בספרד של ימי הביניים.

החכם סלימאן מני, שהיה דמות מנהיגותית מרעננת – תלמיד חכם, אוטורי דיקטטור והרפתקן – נפטר ביום י"ט אלול תרפ"ד (1924), בן שבעים וארבע. ראוי הוא שבמלאת מאה שנים לפטירתו, יזכה להכרה הראויה כמודל למנהיג ארצישראלי לי הנטוע בתורתו, עמו ונחלתו. ●

**יורם אלמכיאט**

"חסד לאברהם" בחברון (לימים בית הדרסה). אפיזודה מעניינת במיוחד היא המפגש המרתק שהתרחש בערב בינואר 1911, בין חכם סלימאן מני ובין שליח המשרד הארצישראלי להעלאת יהודי תימן, שמואל יבניאלי. ביומן המסע שלו מתאר יבניאלי כיצד מסעו לקהילות תימן כמעט עלה על שרטון כבר בראשיתו, אלמלא נעזר, לגמרי במקרה, בחכם באשי של חברון ששהה בעיר, הבין את חשיבותה של השליחות הציונית ושכנע את הגביר בנין ואת רבה של עדן, מארי יצחק, שלא מדובר פה בעוד פושט יד מארץ ישראל, אלא בשליחות לאומית ממדרגה ראשונה.

לאישיותו הייחודית של חכם סלימאן מני היה במקרה הזה תפקיד מפתח: לשם הצלחת השליחות של יבניאלי נדרש היה מתווך ברמתו של מני: חכם ספרדי המכיל באישיותו מסורתיות עמוקה והיכרות עם העולם התרבותי ומנהיגי התימנים, לצד היותו "איש הערלם הגדול" הבקי במסעות בים וביבשה, בעל קשרים עם בעלי ממון יהודים, דמות מודרנית בעלת השכלה רחבה, שהלאומיות והרעיונות הציוניים אינם זרים לה.

כשהוא באמצע שנות השישים לחייו הנהיג חכם סלימאן מני את יהודי חברון בימים הקשים של מלחמת העולם הראשונה, כאשר חברון שימשה צומת מרכזי בדרך לחזית. המלחמה כמעט גרמה לחורבן היישוב החברוני. הרעב והמגפות עשו שמות בתושבים וגרמו לבריחה מהעיר, ורבים מצעירי הקהילה גויסו לצבא העות'מאני. כספי החלוקה והתרומות חדלו מלהגיע, והדרב הביא להתמוטטות כלכלית של הקהילה. במסגרת תפקידו כחכם באשי, משרה רשמית מטעם השלטונות העות'מאניים, היה חכם מני מחויב מצד אחד להביע את תמיכתו בשלטון ובצבא העות'מאני, ומצד שני יכול היה לסייע במידת האפשר ליהודים בעלי נתינות עות'מאנית. בין השאר היה מגיע למפקדת הצבא העות'מאני בבאר־שבע כדי להמתין את עונשם של חיילים יהודים, ולהציל אחרים מגזירת הגיוס לצבא.

הרב מני פעל בכל כוחו להחזיק את היישוב המתפורר, וניצל לשם כך את קשריו עם עסקנים ובעלי תפקידים בגופים הציוניים. הוא פנה לכל מי שהיה בידו – דוד ילין, ארתור רופין, זיגפריד הופין, ד"ר יוסף לוריא ועוד – כדי לקבל סיוע לשמור את שגרת החיים בעיר בזמן המלחמה, באמצעות מוסדות כמו ועד הצירים, המשרד הארצישראלי, בנק אפ"ק והוועד הלאומי.

בסיום המלחמה, כשהצבא העות'מאני החל נוטש את חברון אך כשבועיים חלפו עד שהצבא הבריטי הגיע, נכבדיה הערבים של העיר התכנסו בחצרו של חכם סלימאן כדי להבטיח שלא יאונה רע ליהודי חברון. הרב מני התבלט לא רק כרב וכדיין אלא גם כאיש רודף שלום ומשכין שלום, כאשר הן יהודים והן ערבים היו פונים אליו כדי לפשר בסכסוכים ביניהם. אחד המקרים הידועים הוא סכסוך קשה של גאולת דם שפרץ בין שתי משפחות ערביות נכבדות, שבעקבותיו התפלגה חברון לשני מחנות